

Kohoutek, Jiří

Nové poznatky o středověkém vývoji města Uherského Brodu

Archaeologia historica. 1996, vol. 21, iss. [1], pp. 373-384

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/140207>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

C.

VÝZKUM MĚST

Nové poznatky o středověkém vývoji města Uherského Brodu

JIŘÍ KOHOUTEK

Město Uherský Brod se stalo přirozeným centrem oblasti při středním a horním toku řeky Olšavy s vyústěním důležité spojnice mezi Povážím a Pomoravím přes Starohrozenkovský průsmyk. Úrodné sprašové terasy v údolí Olšavy skýtaly vhodné podmínky pro stálé osídlení již od nejstarších období a na samotném katastru Uh. Brodu a jeho nejbližšího okolí se setkáváme s poměrně početnými doklady existence pravěkých sídlišť (např. kultura LnK, kultura platnická, kultura laténská, římsko-provinciální, apod.), což potvrdil i nedávno provedený výzkum při stavbě jižního silničního obchvatu Uh. Brodu na levém břehu řeky Olšavy (Geisler–Kohoutek, v tisku).

Nejstarší písemné zprávy, vztahující se k této oblasti, lze nalézt již v Kosmově kronice. První se týká setkání českého knížete Břetislava II. s uherským králem Kolomanem v místech, označovaných kronikářem jako Lucké pole („...in campo, qui dicitur Lucko...“) v roce 1099, kde došlo k určitým dohodám mezi oběma stranami k vzájemné spokojenosti. Druhé setkání v těchto místech mezi českým knížetem Vladislavem I. a uherským králem Štěpánem v roce 1116 již dopadlo podstatně hůře, neboť místo přátelského ujednání se zde strhla bitva, která dopadla pro uherské království podle kronikářových slov ještě katastrofálněji než památná bitva na Lechu. Není účelem tohoto příspěvku rozebírat blíže problematiku lokalizace „Luckého pole“, ale je zřejmé, že se tato lokalita nacházela v prostoru jižně od řeky Olšavy (patrně šlo o oblast nevýrazné pahorkatiny mezi Nivnicí a Hlukem) a řeka Olšava tvořila v té době (11.–12. století) hranici mezi uherským státem a Moravou (Zemek 1972, 56–57).

Pro 11. a 12. století máme také doloženou existenci vybírání mýta na řece Olšavě a to v místech, kde řeku překračovala důležitá obchodní cesta vedoucí z Moravy do Uher. Falzum zakládací listiny rajhradského kláštera ze 13. století, hlásící se však již k roku 1048 uvádí, že kníže Břetislav I. daroval klášteru v Rajhradě poplatky z vybírání cla na řece Olšavě v místě zvaném „brod“ („...quod brod vulgo appellatur“ – CDB I, s. 357). Tento údaj lze považovat za pravdivý, neboť když roku 1222 přeložil král Přemysl Otakar I. vybírání tohoto poplatku na řece Olšavě do Kunovic, uvádí se v textu listiny, že jde o právo, které udělili rajhradskému klášteru již jeho předkové (CDB II, s. 228). Obdobně ve falzu zakládací listiny opatovického kláštera k roku 1073 je doložena existence mýta na Olšavě v místě zvaném „brod“, stejně jako v zakládací listině premonstrátského kláštera Hradisko u Olomouce (CDB I, s. 370, CDB I, s. 208). Také v originální listině olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka z roku 1141 se ve výčtu statků příslušných velkofarnímu kostelu hradského obvodu ve Spytihněvi uvádí popluzí v osadě „na brodě“ zároveň s další osadou Neradice (Uneradice), která ležela zřejmě východně od dnešního jádra města, tedy původního středověkého města Uherského Brodu.

Při stabilizaci východomoravské hranice za vlády Přemysla Otakara II. po uhersko-české válce v roce 1253, kdy byla zejména jihovýchodní Morava těžce postižena vpádem uherských a kumánských vojsk, došlo k založení dvou královských měst v této, ze strany uherského království nejvíce ohrožované oblasti, a to jak Uherského Hradiště (zakládací listina Přemysla Otakara II. z roku 1257), tak i samotného města Uherského Brodu. Listinou vydanou dne 24. listopadu 1271 obdrželi opavští měšťané od krále Přemysla Otakara II. povolení, že jejich obchodníci s olovem nejsou při svých cestách do Uher povinni

setrávat v Brodě déle než tři dny a potom mohou pokračovat v cestě, aniž své zboží prodali (CDM IV, č. 54, s. 85). V roce 1272 bylo Brodu uděleno významné právo hlubčické, které výraznou měrou pozdvihlo význam Brodu jako obchodního střediska (CDM IV, č. 68, s. 100). V této listině se již mluví o brodských měšťanech („...cives Brodensis“). Obsah obou těchto listin svědčí jednoznačně o existenci města již před rokem 1272 a udělení hlubčického práva nebylo vlastně aktem založení města, resp. povýšením stávající osady na město, jak se dosud tradovalo ve starší vlastivědné literatuře (např. Kučera 1903, 38, Růžička 1957, 25, apod.).

Město Uherský Brod sehrálo brzy po svém založení důležitou úlohu jako pohraniční pevnost („...Brod circa metas Hungariae...“) a to za války s Matoušem Trenčanským (Kronika Dalimilova, kap. 108). Za husitských válek se město v roce 1428 stalo opěrným bodem husitských vojsk při jejich tažení do Uher, v roce 1435 se ale opět vrátilo do rukou vévody Albrechta (Hosák 1972, 69). Nelze vyloučit, že po ukončení husitských válek bylo město zastaveno Janu Tovačovskému z Cimburka. V roce 1468 v červenci se města zmocnil Matyáš Korvin a o dva roky později byla nedaleko města svedena bitva, v níž utrpěl uherský král od knížete Jindřicha, syna krále Jiřího z Poděbrad, krutou porážku. Uherský Brod své postavení královského města po skončení česko-uherských válek neudržel a roku 1506 jej král Vladislav II. na nátlak Jana Filipce, biskupa varadinského, přenechal Janovi z Kunovic a město se tak stalo poddanským. Jeho strategický význam se prokázal i v následujících obdobích, v roce 1605 zde zvítězila moravská zemská hotovost a brodští měšťané nad vojskem Štěpána Bočkaje, v roce 1621 město obsadil Gábor Bethlen a v roce 1643 byl Uh. Brod značně poškozen švédským vojskem (Letocha 1942, 33, 35, 45). Náporu Turků a Tatarů v roce 1663 se město úspěšně ubránilo, ačkoli jeho okolí bylo zcela zpustošeno, ale zdrcující pohromou bylo dobytí a zničení města 14. července roku 1683 od uherských povstalců, spojených s tureckou armádou při jejím tažení proti Vídni, kdy v Brodě samotném bylo povražděno téměř 400 osob (Letocha 1942, 90–95). Teprve od poloviny 18. století dochází postupně k novému rozvoji města, které se jen pomalu vzpamatovávalo z pohrom minulého století.

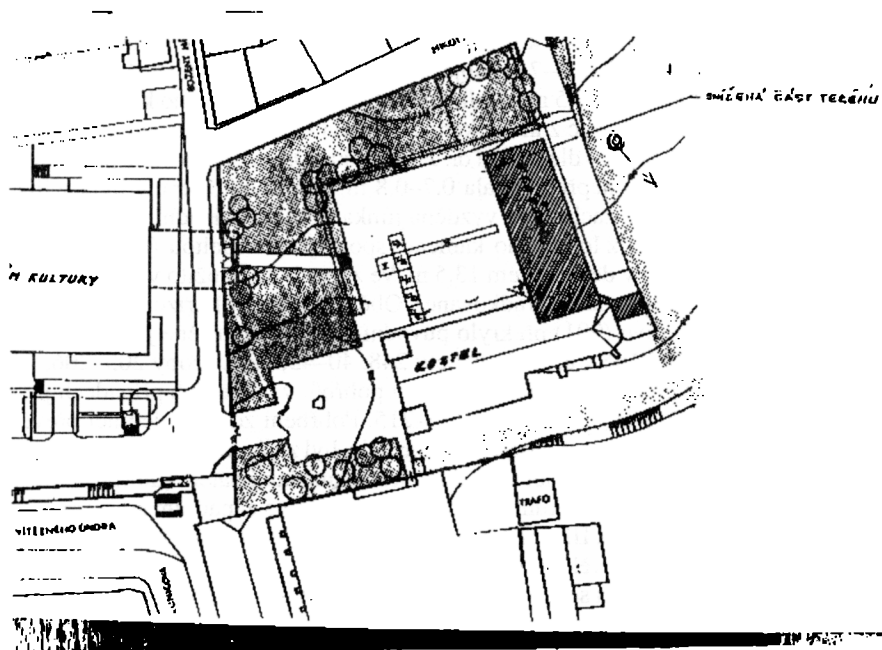
V posledních letech proběhlo v jádru středověkého města několik záchranných archeologických výzkumů, vyvolaných vesměs stavební aktivitou. Při jejich realizaci se podařilo získat nová zjištění, která umožňují lépe poznat genezi a následný vývoj tohoto městského celku.

Dominikánský klášter – jednou z prvních větších akcí bylo provedení zjišťovacího archeologického výzkumu v areálu dominikánského kláštera (kostel Nanebevzetí Panny Marie a přilehlá budova konventu), který je situován v poloze severovýchodní části původního městského jádra. Ze severní a východní strany byl chráněn městským opevněním, ze západní strany areál kláštera sousedil s plochou městského náměstí (nyní tzv. Horní–Mariánské náměstí). Doba vzniku dominikánského kláštera v Uherském Brodě není známa, ale s největší pravděpodobností ji lze klást do doby založení města králem Přemyslem Otakarem II. Poměrně pozdní zpráva hovoří o přítomnosti dominikánů ve městě již v roce 1262 (Letocha 1942, 9), v roce 1338 daroval markrabě Karel klášteru louku na ostrově řeky Olšavy, která dříve náležela do majetku královského hradu. Za husitských válek byl klášter údajně pobořen, ale po uzavření zemského landfrýdu v roce 1434 byla jeho činnost obnovena. Dominikáni se pak zde udrželi po dobu více jak jednoho půl století – teprve po nástupu reformace došlo kolem roku 1530 k jejich trvalému odchodu a kostel i s klášterem připadl evangelíkům–luteránům. Tehdy byl celý klášterní areál kolem roku 1616 nákladně opraven (Kučera 1903, 153) a byly zde doloženy pohřby členů rodu pánů z Kunovic, kterým tehdy město patřilo. V sedmdesátých letech 17. století došlo za Eleonory hraběnky z Kounic, rozené z Ditrichštejna k přestavbě (jednalo se však víceméně prakticky o novostavbu) dnešního kostela s přilehlou budovou konventu (obr. 1), které však byly znovu záhy poškozeny za vpádu v roce 1683 (Letocha 1942, 91).

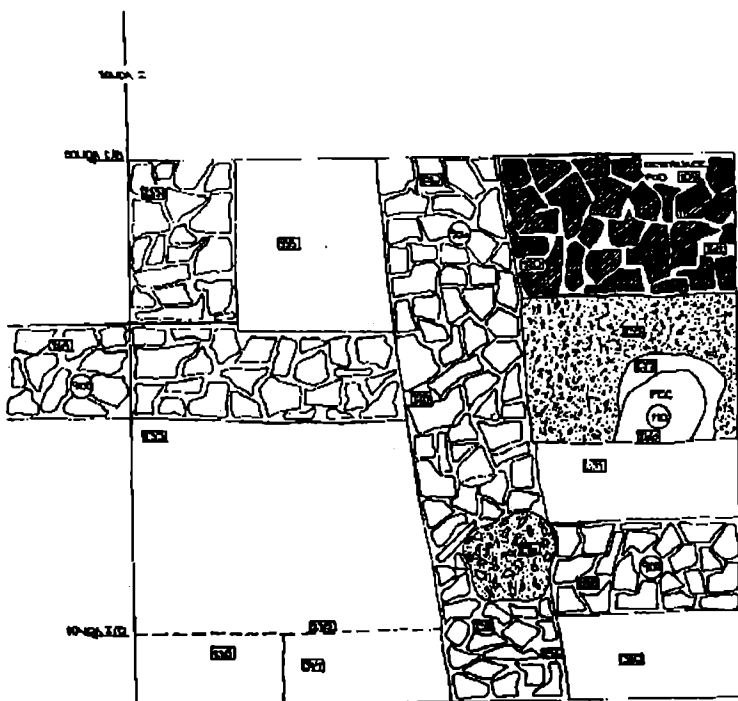
Průzkum byl zahájen v prostoru severně od kostelní lodi kláštera v místech, kde v rám-



Obr. 1. Pohled na zkoumanou plochu mezi kostelem a budovou dominikánského kláštera v Uh. Brodě.



Obr. 2. Uh. Brod – dominikánský klášter – zkoumaná plocha s vyznačením jednotlivých sond.



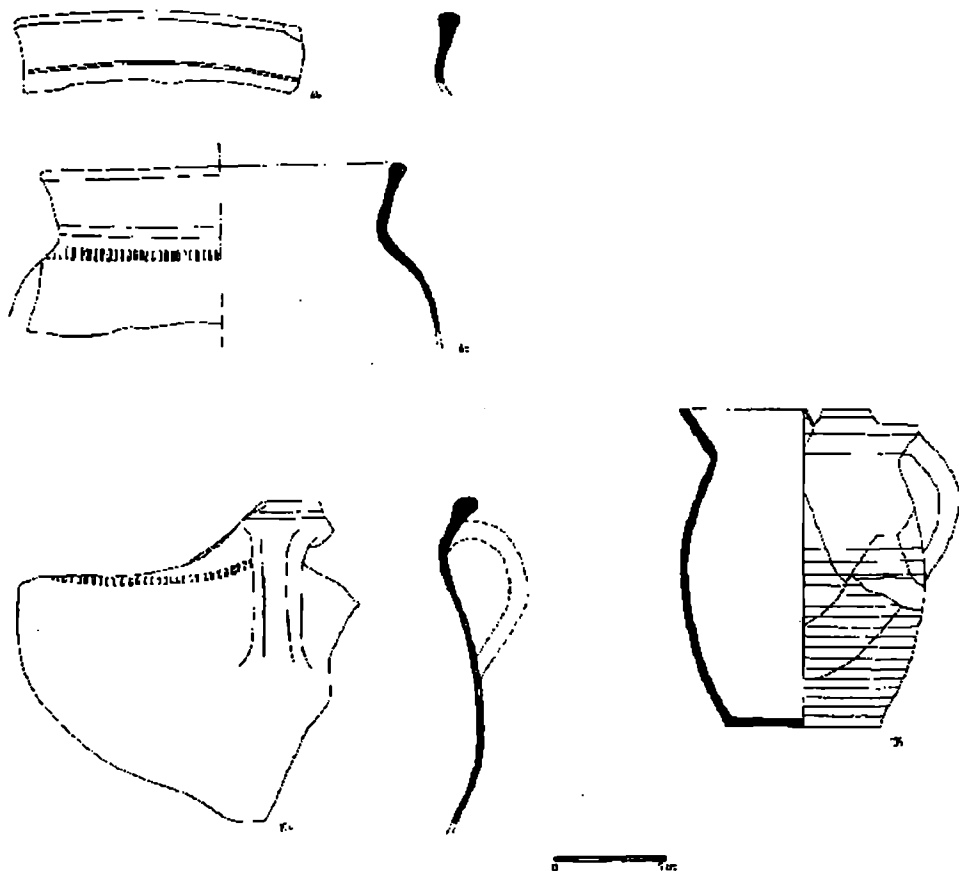
Obr. 3. Uh. Brod – dominikánský klášter – půdorys sondy II (zdivo 906 – vnější zeď ambitu z 2. pol. 15. století).

ci zamýšlených terénních úprav mělo dojít ke snížení terénu až o 1,5 m (obr. 2) V sondě I, která byla položena kolmo na podélnou osu kostelní lodi a měla délku 20 m a šířku 3 m bylo pod mladšími vrstvami v hloubce kolem 0,5 m od povrchu současného terénu (úroveň nivelety se pohybovala kolem 248,6–7 m) objeveno zdivo (901), orientované delší osou ve směru sever-jih v zjištěné délce 12,5 m. Základové zdivo bylo z lomového kamene (tmavěšedý jemnozrný vápnitý pískovec z nivnického souvrství bělokarpatské jednotky magurského příkrovu vnějších Karpat – dle určení dr. J. Dvořáka, DrSc.), spojované pouze jílovitým výmazem, šířka základů nepřesahovala 0,7–0,8 m. Z východní strany byla v jižním úseku nově objeveného zdiva zachycena vyzděná jímka (902). V západním profilu sondy I se objevila další zeď (903) z lomového kamene, spojovaného maltou (tyto základy se dochovaly do výše 1 m) a to v délce kolem 13,5 m. Ve zdivu bylo použito větších pravidelně opracovaných kamenů (pravidelně řádkované). Obě zdi porušily horizont středověkého hřbitova, přičemž první zdivo (901) překrylo původní pohřby, zapuštěné již do jílovitého podloží, zachycené přibližně v úrovni nivelety 248,40–45, např. hroby 205–206, 220–225, kdežto zdivo (902) překrývalo mladší horizont pohřbů, v některých případech již narušených při stavbě zdi č. 901, např. hroby 213–215. Pohřbeni zde byli jedinci převážně mužského pohlaví, přičemž z antropologického hlediska byl zajímavý nález pohřbu č. 206, kdy byl pohřben muž ve věku 40–60 let s patologickými změnami páteře (morbus Forestier – dle určení dr. L. Horáčkové). Výzkumná sonda byla rozšířena západním směrem (sonda II) a východním směrem (sonda III), přičemž se podařilo objasnit vztah mezi objevenými zděnými konstrukcemi a středověkým hřbitovem.

Výzkumem realizovaným severně od kostela Nanebevzetí Panny Marie dominikánského kláštera v Uherském Brodě se podařilo zachytit původní klášterní hřbitov. Hroby byly vesměs v nálezovém horizontu – k. č. 104, převážná část však již byla zapuštěna přímo do podloží. Vzhledem k minimu archeologických nálezů, které bychom mohli zařa-

dit jako součást hrobové výbavy, zařazení pohřbů poněkud problematické. Obecně lze konstatovat, že hroby zapuštěné do podloží jsou relativně starší než ostatní pohřby. Pouze v případě hrobu č. 221 se podařilo na pánvi pohřbeného jedince objevit v původním uložení dvě kruhové železné přezky s trnem. Všechny zjištěné pohřby byly jednotně orientovány a to ve směru východ–západ, přičemž vesměs byli pohřbení orientováni hlavou k západu (výjimkou byl pouze hrob č. 222, kde byla kostra orientována ve směru sever–jih, hlavou k severu).

Kosterní pozůstatky, které byly v rozptýlené formě nalezeny v destrukční vrstvě (103), překrývající náleзовý horizont (104), pocházely jednoznačně ze starších porušených pohřbů. Obecně lze konstatovat, že horizont pohřbů zapuštěných do podloží a překrytý kulturní vrstvou (104) je nejstarším pozůstatkem aktivity na zkoumané ploše. Časově druhou etapou je výstavba základových zdí (sonda I – č. 901 a sonda II – č. 906). Rozborem stratigrafické situace v obou sondách jsme dospěli k závěru, že časově shodné s výstavbou obou základů jsou i pozůstatky kamenného zdiva, resp. destrukce v sondě II, která zjevně souvisí se zdívem č. 906 (obr. 3). Pod touto destrukcí se podařilo objevit soubor keramických fragmentů, které lze datovat na závěr 15. století. Analogická keramika byla také nalezena na úrovni rozhraní podloží a vrstvy (k. č. 104) na ploše sondy I. Lze tedy předpokládat, že počátky stavební aktivity na zkoumané ploše můžeme klást do druhé poloviny, resp. na konec 15. století (obr. 4).



Obr. 4. Uh. Brod – keramika z vrstvy 104 pod destrukcí klášterního ambitu.

Třetí a zároveň nejmladší časovou periodu na zkoumané ploše představuje výstavba objektu (zdi 903 – sonda I a 905 – sonda II). Tato výstavba proběhla po zániku předchozího stavebního kontextu a s největší pravděpodobností ji lze hledat někdy kolem poloviny 16. století. Ke zničení této stavby došlo pravděpodobně kolem poloviny 17. stol., což dokládají nálezy z destrukční vrstvy (103). Jedná se vesměs o zlomky glazované tenkostěnné keramiky (mísy, talíře apod.).

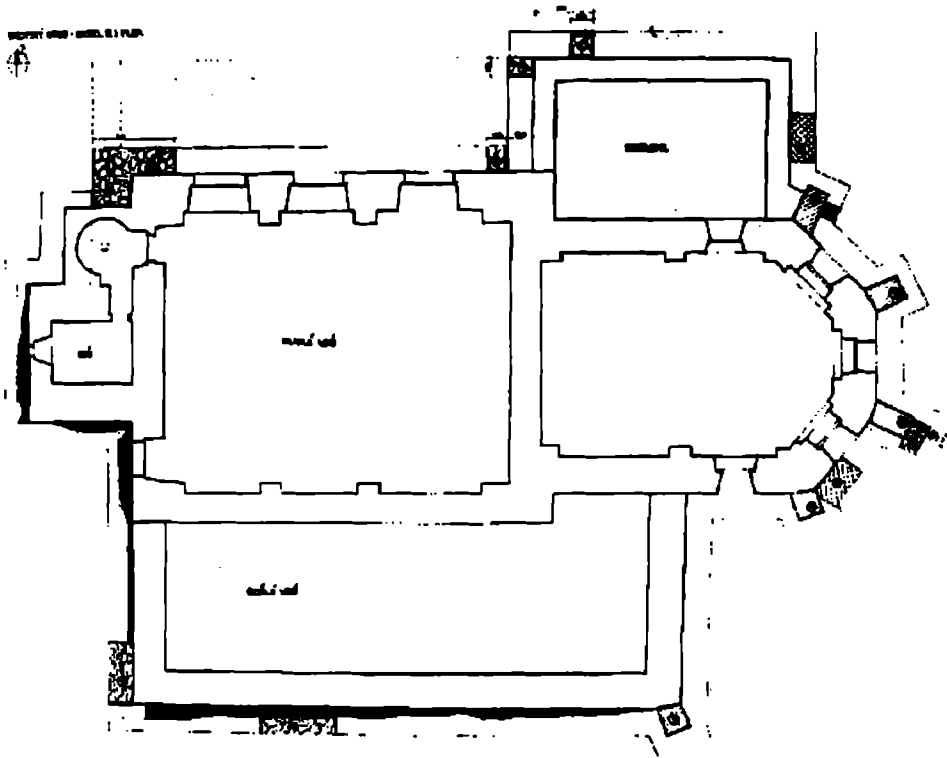
Závěrem lze konstatovat, že při zjišťovacím průzkumu v areálu dominikánského kláštera se podařilo prokázat existenci původního klášterního hřbitova. Na základě nepočetných hrobových nálezu (např. kruhové přezky s trnem – hrob č. 221) lze datovat počátky pohřbívání na dané lokalitě někdy po polovině 13. století. Hřbitov poté pravděpodobně plnil svou funkci až do období husitských válek, po obsazení Uherského Brodu spojenými táborskými a sirotčími vojsky v roce 1428 došlo k zániku pohřbívání v tomto prostoru. V průběhu druhé poloviny 15. století či spíše v jeho poslední čtvrtině zde došlo k výstavbě objektu, který s největší pravděpodobností můžeme interpretovat jako západní křídlo klášterního ambitu (do jaké míry lze tuto událost spojovat s výstavbou františkánského kláštera v nedalekém Uherském Hradišti, nelze prozatím posoudit). Ale i tato stavba ztratila své opodstatnění a to zřejmě ve vztahu s nuceným odchodem dominikánů z Uherského Brodu v období vítězného nástupu reformace (po roce 1531 končí veškeré zprávy o přítomnosti dominikánského řádu v Uh. Brodě). Klášter byl předán reformované luteránské církvi a zřejmě v této době došlo ke konečnému zániku klášterního ambitu a došlo k výstavbě nového objektu, který představuje třetí vývojovou a konečnou fázi lokality (nelze ovšem v tomto případě vyloučit ani onu přestavbu na počátku 17. stol.). Pravděpodobně se tu jedná o stavbu nové budovy konventu, neboť dle vyobrazení z 18. století zde skutečně starý konvent kláštera stával a teprve s velkolepým projektem komplexní přestavby kostela za hraběnky Kounicové po polovině 17. století došlo k výstavbě budovy nynějšího konventu. Ke zničení objektu starého konventu (?) došlo podle nálezkové situace někdy kolem poloviny 17. století a s největší pravděpodobností tuto událost můžeme položit do souvislosti s obsazením Uh. Brodu švédskou armádou a s ní spojenými vzbouřenými Valachy v roce 1643.

Kostel M. Jana Husa – další výzkumnou akcí, která proběhla v minulém roce v jádru Uherského Brodu, byla dokumentace výkopu okolo základů kostela M. Jana Husa (dříve kostel sv. Jana Křtitele) na ulici břf. Lužů (parc. č. 150/1 a 151). Jedná se o původní hlavní městský farní kostel před výstavbou nynějšího farního kostela Neposkvrněného početí Panny Marie ve druhé polovině 17. století (stavba Domenica Martinelliho) na dnešním Masarykově (dříve Dolním) náměstí. Kostel M. Jana Husa je orientován kněžištěm přesně k východu, zřejmě se v jeho původní podobě jednalo o trojlodní kostel s polygonálním presbyteriem (obr. 6), sakristie přistavěná k presbytáři ze severní strany je zjevně mladšího původu. Současná věž byla postavena údajně v roce 1589 stavitelem Mikulášem Lorkem, čímž byl zakryt původní vstupní portál a okna ze západní strany lodi a v roce 1666 byl původní rovný trámový strop nahrazen současnou klenbou (Kučera 1903, 5). V kostelní lodi jsou dochovány dva náhrobníky ze 16. stol., na východním závěru kostelní lodi (vedle triumfálního oblouku) jsou pozůstatky freskové výzdoby snad z druhé poloviny 14. století. Možnost datace výstavby presbytáře kostela naznačuje kamenná deska s nápisem „pawel sekaney - ten + tiden + po strzedoposti 14 + 94 + toto udielano + gest“ (tedy realizace stavební činnosti Pavlem Sekaným v roce 1494). Stavebně historický průzkum kostela dosud proveden nebyl. Výkopové práce okolo kostela byly prováděny z důvodů provedení izolace proti dalšímu pronikání vlhkosti do zdiva kostelní stavby. Sonda okolo kostela M. Jana Husa měla šířku 0,6–0,8 m a v prostoru presbytáře dosáhla hloubky až 2 m od povrchu současného terénu, ale většinou, např. u severní a jižní stěny kostelní lodi dosahovala jen 1,4–1,5 m (téměř na všech místech však byla zachycena základová spára zdiva). Při sledování výkopových prací se ukázalo, že pod nynější stavbou kostela se nacházejí pozůstatky architektury, kterou lze prozatím interpretovat jako starší fázi stavby, a prokázalo se také, že dříve stály u kostela četné přístavby, které patrně výrazně ovlivnily jeho původní



Obr. 5. Uh. Brod – kostel M. Jana Husa (dříve sv. Jana Křtitele), pohled od západu.

podobu (obr. 6). Za nejstarší fázi lze považovat půdorys základového zdiva starší stavby, objevený jednak po celé délce jižní strany kostelní lodi, jednak původní základové zdivo opěrných pilířů presbytáře a ve stejné souvislosti také zdivo, objevené pod dnešní stojící věží a západní frontou stavby. Vzhledem k minimu archeologických nálezů je obtížné stanovit časové zařazení objevené stavby, lze jen vycházet z prokázaných vazeb k dnešní stojící stavbě kostela. Problémem je také interpretace fragmentů zdiva, odkrytých při severní a jižní straně kostelní lodi. Lze předpokládat, že zdi označené pořadovými čísly 6 až 9 (obr. 6) by mohly být pozůstatkem základu další boční lodi, která stála dříve na severní straně kostelní lodi. V tom případě by se dalo uvažovat o možnosti, že původní stavba kostela měla trojlodní dispozici s centrální lodí, uzavřenou na východě polygonálním presbytářem a bočními loděmi ze severní a jižní strany, z nichž se do současnosti dochovala pouze jižní loď, kdežto severní byla zbořena ještě před výstavbou sakristie. Problematickou však i nadále zůstává otázka zdiva č. 9 pro jeho nesporně výraznou šířku (dosahuje téměř 3,5 m), stejně jako otázka funkce evidentně nejmladšího zdiva (č. 902). Přihlédneme-li k celkovému rozboru nálezové situace, jak se nám jeví po provedení výkopu okolo kostela M. Jana



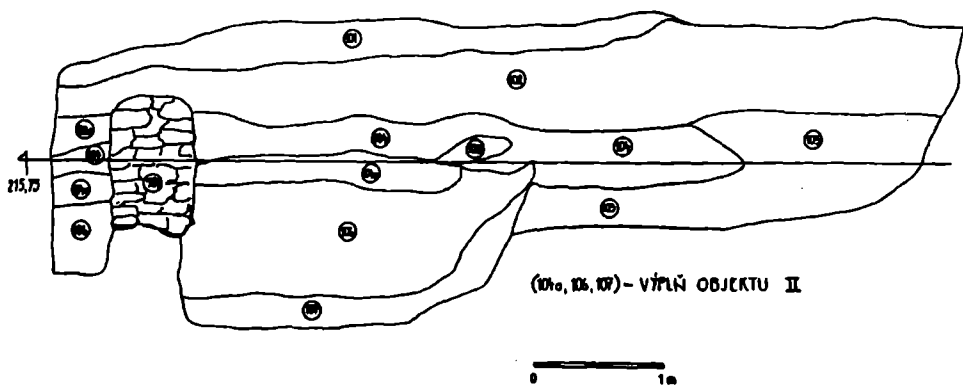
Obr. 6. Uh. Brod – půdorys kostela M. J. Husa s nově objevenými zděnými konstrukcemi.

Husa můžeme konstatovat, že se podařilo zachytit zbytky základového zdiva půdorysu původní stavby bývalého farního kostela v Uherském Brodě. Jako nejstarší, zatím zjištěnou fází, může představovat půdorys trojlodního kostela s polygonálním presbytářem (základové zdivo z lomového kamene, masty použity pravidelně opracované kvádry o rozměrech 0,45×0,25 m, pojivem je velmi nekvalitní malta – v některých základových úsecích však nebyla zjištěna). Nově zjištěný půdorys se nekryje s dnešní stavbou kostela, jejíž osa je poněkud odkloněna k jihovýchodu. Datace stavby je naprosto nejasná – jen hypoteticky lze předpokládat její vznik snad někdy ve 14. století. Druhou fází pak představuje přestavba presbytáře na konci 15. století (snad ona stavební akce Pavla Sekaného). Na konci 16. století došlo snad k výstavbě nové věže a v polovině 17. století došlo k celkové přestavbě kostela. Poslední fází pak představuje přístavba přístupového schodiště do věže spolu s výstavbou sakristie. Na počátku 8. století byla také v těsné blízkosti kostela postavena kaple sv. Trojice (r. 1718) a to východně od presbytáře. V 19. století zde také stál místní špitál a chudobinec (ve výkopu severně od presbytáře byly nalezeny keramické lékárenské kelímky z 19. stol., které mají snad s těmito stavbami souvislost).

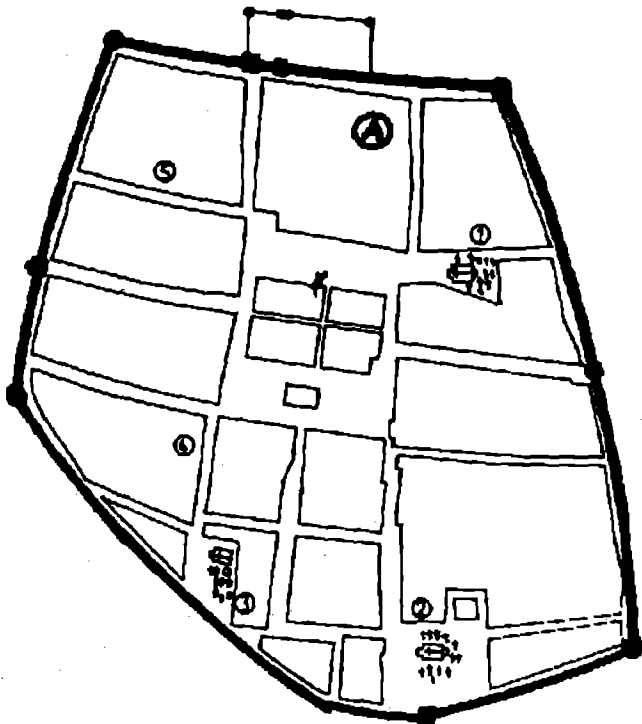
Komenského ulice – menší záchranný výzkum proběhl také na Komenského ulici, parc. č. 140/2. Byly zde prováděny dva výkopy ve směru podélné osy parcely v orientaci východ–západ. Hloubka obou výkopových rýh nepřesáhla v obou případech 0,6 m, šířka rýh dosahovala pouze 0,45 m. V jižněji orientované výkopové rýze byl zachycen zahloubený objekt, který zde byl zapuštěn již do původního podlaží. Objekt se jevil jako jáma s poměrně pravidelně odlišitelnými okraji na východní a západní straně a od okolního podlaží šedožluté barvy se odlišoval výrazně černým zabarvením výplně. Jižní část objektu byla zničena základy sousedního domu, takže se podařilo zachytit pouze část objektu v šíř-

ce výkopu (0,45–0,5 m) a v délce téměř 2 m. Vzhledem k časové tísní byl objekt prozkoumán jen částečně, z jeho výplně se podařilo získat nevelký soubor fragmentů keramiky, přičemž se vesměs jednalo o redukčně vypalovanou hrncinu šedé barvy, bez příměsí tuhy v keramické hmotě. Jednalo se typologicky o zlomky výduť hrnců, na povrchu zdobených horizontální šroubovicí. Celkově lze nalezenou keramiku datovat na konec 13. a na počátek 14. století. Zachycený objekt lze s největší pravděpodobností interpretovat jako pozůstatek polozemnice, který patrně souvisí s původní fází osídlení na ploše královského města již někdy ve druhé polovině 13. století.

Mariánské náměstí – předstihový výzkum na ploše stavební parcely č. 86/1 v jižní frontě Mariánského náměstí (dříve Horní náměstí) v Uh. Brodě, který ještě nebyl dokončen (závěr výzkumu je plánován až v jarních měsících příštího roku). Plocha staveniště byla profata dvěma zjišťovacími sondami – X (orientace sever–jih) a Y (orientace západ–východ) a to do hloubky 1,5 m od úrovně současného povrchu terénu v niveletě 246,70 m. Ukázalo se, že téměř celá východní polovina staveniště byla poškozena recentními základy novověkých domů z přelomu 19. a 20. století. Terén zde byl také výrazně poškozen položením příjezdové cesty, která zde byla realizována v souvislosti s výstavbou objektu tělocvičny, ležícího jižně od zkoumané plochy. Poměrně neporušena předchozími zásahy zůstala pouze západní polovina stavební parcely. Stratigrafie na profilech zjišťovacích sond vykazovala následující situaci. Pod vrstvami recentních navážek poměrně slabé mocnosti (0,3–0,4 m) se podařilo zachytit základové zdivo, které lze předběžně interpretovat jako základy pravidelné zástavby jižní fronty Mariánského náměstí snad již někdy v průběhu 17. století. Toto základové zdivo z nepravidelně řádkovaného lomového kamene bez použití malty (doch. výška zdiva 0,6 m) porušilo dřevěnou podlahu srubového objektu, jehož spodní základový věnec byl z vnější strany zpevněn kamenným obložěním. Tato srubová stavba zanikla silným požárem někdy na počátku 17. století, získané nálezy nám umožňují předpokládat její existenci někdy do druhé poloviny 16. století (celkové rozměry srubové stavby se nepodařilo zjistit (zachycená délka – 3 m, šířka – 1,8 m, východní část objektu zničena předchozími zásahy). Na styku obou zjišťovacích sond – X a Y byly objeveny stopy většího zahloubeného objektu (obj. II), jehož výplň tvořily vesměs větší kusy mazanice s otisky dřevěných konstrukcí a zároveň větší bloky nepropáleného jílů, promíseného organickými rostlinnými zbytky (nepálené cihly). Ve výplni obj. II byly rovněž zjištěny zbytky spálených dřev, jejichž uložení umožňovalo předpokládat určitou vazební konstrukci (pravděpodobně se v tomto případě jednalo o typ hrázdného zdiva – kombinace dřevěných trámů a hlíněných stěn). Nalezené keramické fragmenty ve výplni obj. II lze datovat do období druhé poloviny 15. století. Při dalším snížení terénu až do úrovně nivelety 243,15–243,25 m se na zkoumané ploše podařilo zachytit půdorysy jednotlivých objektů. Objekt II měl tvar nepravidelného obdélníku o délce 4,5 m a šířce 3,7 m (jeho východní



Obr. 7. Uh. Brod, Mariánské náměstí – západní profil objektu II.



Obr. 8. Uh. Brod – půdorys středověkého města Přemysla Otakara II. (1 – domněl. klášter, 2 – kostel M. J. Husa, 4 – Komenského ul. x – Mariánské nám, a – poloha hradu. Výzkumy 3, 5 – nálezy ze 17. století).

strana byla poškozena zahloubením příjezdové komunikace při stavbě tělocvičny na sousední parcele). Dno objektu bylo zachyceno v niveletě 241,70 m, v rozích objektu zachyceny křivkové jámy (průměr – 0,12–0,15 m). Předběžně lze tento objekt interpretovat jako pozůstatek zahloubené snad patrové komory se stěnami z nepálených cihel a dřevěnou konstrukcí (obr. 7). Obdobné objekty byly na katastru vnitřního jádra města objeveny již v minulých letech (Procházka 1984, 70). Východně od obj. II byly zjištěny stopy po dalším objektu (obj. III). Měl opět tvar obdélníku o stranách 5×4 m a byl zachycen již ve zjišťovací sondě Y. Při jeho výzkumu se ukázalo, že se jedná o poměrně mělce zahloubený objekt, jehož výplň tvořila šedá jílovitá hlína s nálezy keramiky opět datovatelnými do druhé poloviny 15. století. Tento objekt překryl další zahloubené jámy, jejichž výplň byla naprosto shodná s charakterem výplně předchozího objektu (obj. II) – zde byly vedle keramiky nalezeny i železné předměty, např. motyka (výzkum v tomto prostoru však nebyl dokončen). S největší pravděpodobností se v případě objektu III jedná o základovou jámu pro výstavbu nadzemní konstrukce náhradou za požárem zničený objekt II, jejíž stavba však zřejmě nebyla realizována (není vyloučeno, že se jedná o velký požár města v roce 1489).

Další menší výzkumné akce v jádru města byly provedeny při sledování výkopů pro el. osvětlení na ulici B. Němcové, Ptylově, Hradební, apod. Také zde se podařilo (ulice B. Němcové) zjistit stopy po stavbách s dřevohlinitou konstrukcí stěn, tedy analogie se zjištěným objektem II na Mariánském náměstí, což potvrdily i nálezy keramiky, datovatelné opět do průběhu 2. pol. 15. století (ostatní zachycené objekty byly již vesměs mladší datace – 17.–18. století).

V průběhu výzkumných prací na katastru Uherského Brodu byla také provedena částečná revize středověkých archeologických sbírek, uložených v depozitáři Muzea J. A.

Komenského. Shrneme-li ve stručnosti poznatky, získané jak revizí archeologického materiálu, tak i přímo terénním výzkumem ve středověkém jádru města, můžeme se pokusit o předložení následující hypotézy o genezi a následném vývoji uherskobrodské sídelní aglomerace (obr. 8).

S největší pravděpodobností bylo město založeno králem Přemyslem Otakarem II. patrně ve stejné době jako nedaleké Uherské Hradiště – tedy před rokem 1260. Zprávy z let 1271 a 1272 (viz výše) se vztahují k již existujícímu městu. Pro založení města bylo vybráno místo na poměrně prudce se zvedajícím svahu na pravém břehu řeky Olšavy a Přemyslova fundace byla pojata opravdu velkoryse – se svou rozlohou téměř 54 ha byl Brod po rakouském Marcheggu druhým největším městem ze všech lokalit, které Přemysl Otakar II. zakládal (obr. 8). Obvod města má tvar nepravidelného pětiúhelníku (delší osa – přes 800 m, kratší osa – kolem 660 m), v jehož středu bylo umístěno kvadratické náměstí značných rozměrů a na něj navazující pravouhlý rastr ulic, vymezující čtverhranné bloky jednotlivých městských parcel (Kuthan 1982, 318). V době založení města vznikl na jeho severní, nejvíce ohrožené straně, hrad a v jeho těsném sousedství klášter medikantského řádu (dominikáni). Ke stavební podobě brodského hradu nelze nic za současného stavu vědomostí říci, snad lze jen předpokládat, že mohl mít pravidelný půdorys a tedy snad mohl patřit k obdobným typům hradů Přemysla Otakara II., např. v Písku, Kadani, apod. (Kohoutek 1995, 116). Z původní stavby dominikánského kláštera se pouze částečně uchoval presbytář kostela, jak by tomu mohly nasvědčovat dochované zbytky přípor klenebních žeber. Původní rozsah a půdorys královského města se dochoval bez podstatnějších změn až do dnešní doby.

Z prostoru, který zaujalo královské město, nepochází dosud jediný prokazatelný archeologický nález, který by byl starší než z období druhé poloviny 13. století. Pravděpodobně bylo město založeno „na zeleném drnu“ a jeho mladohradištního předchůdce, uváděného v písemných pramenech (viz výše), lze snad hledat v místech východně od jádra středověkého města (trati Neradice, Močidla či snad v místě nynějšího Janáčkova pivovaru), ale nejspíše v inundačním terénu řeky Olšavy. Zcela nepodložený je předpoklad o velkomoravském předchůdci na místě pozdějšího královského města (Pavelčík 1972, 39). Na předlokační horizont osídlení by snad mohla poukazovat poněkud neobvyklá poloha původního farního kostela sv. Jana Křtitele (nyní M. Jana Husa), ale tuto otázku může rozřešit jen komplexně provedený archeologický výzkum většího rozsahu na této lokalitě, i když již předchozí výzkumy v blízkosti této stavby (ul. Soukenická, Jirchářská) neprokázaly přítomnost mladohradištního osídlení v tomto prostoru (např. Procházka 1984, 70).

Z výzkumu na Mariánském náměstí lze soudit, že do 15. století zůstal původní rozsah náměstí z doby Přemysla Otakara II., teprve kolem poloviny 15. století došlo k zástavbě vnitřní plochy náměstí a došlo tak ke vzniku dvou současných náměstí (Masarykovo a Mariánské – dříve Dolní a Horní). Původní zástavba byla vesměs převážně dřevěná a nebo dřevohlinitého charakteru, teprve po velkém požáru na konci 15. století se v tomto prostoru začíná objevovat kamenná zástavba. S rozmachem obnovy města po polovině 15. století souvisí patrně také přestavba dominikánského kláštera (výstavba klášterního ambitu), zjištěná archeologickým výzkumem.

Uherský Brod tak představuje jedno z nejhodnotnější uchovaných středověkých měst v regionu jihovýchodní Moravy a je otázkou dalšího průzkumu, aby byly získány další poznatky o vývoji této významné lokality.

Poznámka

Na tomto místě bych chtěl poděkovat za všestrannou podporu a pomoc při realizaci jednotlivých výzkumů pracovníkům Muzea J. A. Komenského v Uherském Brodě, ředitel PhDr. Pavlu Popelkovi a PhDr. Haně Všetečkové.

Použité prameny a literatura

- CDB I-V: Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae, 1908–1974.
CDMI-XV: Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae, 1836–1903.
Kosmova kronika (ed. J. Hrdina), Praha 1948.
Nejstarší česká rýmovaná kronika tak řečeného Dalimila (ed. B. Havránek–J. Daňhelka), Praha 1948.
GEISLER, M.–KOHOUTEK, J.: Záchraný výzkum na katastru Havřic, okr. Uh. Hradiště, Přehled výzkumů 1993, v tisku.
HOSÁK, L., 1972: Uherský Brod za husitských válek in Uherský Brod (Minulost i současnost slováckého města). Brno.
KOHOUTEK, J., 1995: Hrady jihovýchodní Moravy. Zlín.
KUTHAN, J., 1982: Architektura v přemyslovském státě 13. století in Umění doby posledních Přemyslovců, Praha–Roztoky.
KUČERA, J., 1903: Paměti královského města Uherského Brodu. Brno.
LETOCHA, F. V., 1942: Památky města Brodu Uherského, Uh. Brod 1942.
PAVELČÍK, J., 1972: Město v pravěku in Uherský Brod (Minulost i současnost slováckého města). Brno.
PROCHÁZKA, R., 1984: Záchraný výzkum v Uherském Brodě, okr. Uh. Hradiště, Přehled výzkumů 1982, Brno.
RŮŽIČKA, V., 1957: Počátky města Uherského Brodu, Historický sborník. Gottwaldov.
ZEMEK, M., 1972: Moravsko-uherská hranice v 10.–13. století. Brno.

Zusammenfassung

Neue Erkenntnisse über die Entwicklung der Stadt Uherský Brod im Mittelalter

In den letzten zwei Jahren wurden im Areal der Stadt Uherský Brod in Südostmähren einige archäologische Grabungen durchgeführt. Diese Grabungen brachten neue Erkenntnisse wie über die Anfänge so auch über die Gesamtentwicklung der Stadt.

Erste Grabungen fanden im Areal des Dominikaner Klosters statt. Als Ergebnis dieser Grabungen war die Freilegung eines Friedhofes aus der 2. Hälfte des 13. bis zum Anfang des 14. Jh.s. Nach der Auflösung des Friedhofes wurde dort ein Klosterambit erbaut und nach seiner Zerstörung im 16. Jh. entstand ein Konventbau.

Weitere Forschung ermöglichte eine Sonde in der Umgebung der M. Jan-Hus-Kirche (frühere Pfarckirche St. Johann-Täufer). Durch diese Sonde wurde der ursprüngliche Grundriß dieser Kirche erkannt. Es handelte sich um mittelalterlichen Disposition, die mit polygonalem Presbyterium beendet wurde. Diese älteste Phase der Kirche ist leider archäologisch nicht datierbar. Nur hypothetisch kann man diese Phase in das 14. Jh. datieren, denn am Ende des 15. Jh. wurde das Presbyterium umgebaut. Die letzte Bauphase geschah im 17. Jh.

Ein Teil des Grubenhauses aus der 2. Hälfte des 13. Jh. haben die Sondierungen in der Komenský Gasse freigelegt.

Weiterer wichtiger Fund stammt aus dem Maria-Platz. In der Südfront wurde ein eingetiefter Speicher freigelegt. Seine Wände waren aus Holz und Lehm erbaut. Ein Brand im Jahr 1489 vernichtete auch diesen Speicher. Im 16. Jh. stand dort ein Blockbau, der am Ende des 16. Jh. durch einen Steinbau abgelöst wurde.

Die früheren archäologischen Grabungen im Areal der Stadt und auch die Funde im hiesigen Museum zeigen eindeutig, daß die frühmittelalterliche Besiedlung, die in den schriftlichen Quellen im 11. und 12. Jh. belegt ist, östlich vom mittelalterlichen Stadtkern sich konzentriert hat. Die mittelalterliche Stadt wurde vom Přemysl Otakar II. vor 1260 gegründet. Der älteste Grundriß der Stadt war in der unregelmäßigen Ovalform, die bis heutzutage fast unverändert geblieben ist.

Abbildungen:

1. Uherský Brod. Forschungsfläche zwischen der Kirche und dem Dominikaner Kloster.
2. Uherský Brod. Dominikaner Kloster. Forschungsfläche mit der Aufzeichnung der einzelnen Sonden.
3. Uherský Brod. Dominikaner Kloster. Grundriß der Sonde II (Außenwand aus der 2. Hälfte des 15. Jh.).
4. Uherský Brod. Keramikfunde aus der Schicht Nr. 104 unter der Destruktion des Klostersambits.
5. Uherský Brod. M. Jan-Hus-Kirche (früher St. Johann-Täufer). Westansicht.
6. Uherský Brod. Grundriß der M. Jan-Hus Kirche mit neuentdeckten Steinmauern.
7. Uherský Brod. Marien-Platz. Westprofil des Objekts II.
8. Uherský Brod. Grundriß der mittelalterlichen Stadt. 1 – Dominikaner Kloster, 2 – M. J. Hus-Kirche, 3 – Komenský Gasse, x – Marien-Platz, a – Burgranlage. Funde aus dem 17. Jh.